

В статье проанализированы отклонения от норм украинского литературного языка как результат интерференции, обозначены особенности явления «суржик», рассматриваются причины языковой асимметрии и наиболее типичные ошибки в профессиональной речи. Кроме того, раскрыта сущность понятий «асимметрия», «девиации», «интерференция». Проанализированы наиболее типичные языковые девиации, обусловлены нарушением норм литературного языка, в частности орфоэпических, акцентологических, словообразовательных, лексических, морфологических, а также синтаксических. Обосновано необходимость повышения языковой культуры в профессиональном общении.

Ключевые слова: асимметрия, речевая культура, девиации, интерференция, суржик, литературный язык, языковые нормы.

The article analyzes deviations from the norms of modern Ukrainian literary language as a result of interference, determines the characteristics of the phenomenon of "surzhik", considers the causes of language asymmetry and typical errors in professional communication. Moreover, there were discovered the essence of the concepts of "asymmetry", "deviation", "interference", analyzed the most typical linguistic deviation, caused by violation of literary language, including pronouncing, accentuation, word structural, lexical, morphological and syntactic. There also was proven the necessity of increasing speech culture in professional communication.

Key words: asymmetry, language culture, deviation, interference, doublespeak, literary language, linguistic norms.

УДК361.1

Хома Ольга Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються теоретичні та практичні основи формування комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкової школи. Враховано вимоги нового Державного стандарту початкової загальної освіти галузі «Мови і літератури» щодо взаємоз'язку чотирьох видів мовленнєвої діяльності. З'ясовано актуальність дослідження означеної проблеми. Подається перелік комунікативних умінь, якими повинні володіти молодші школярі. Проаналізовано сучасні підходи до розвитку мовлення учнів, зацентовано увагу на текстоцентричній технології навчання. Визначено форми роботи для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь. Запропоновано послідовність роботи над текстом на уроках української мови за текстоцентричною технологією навчання.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєві вміння, мовленнєві навички, ознаки комунікативного мовлення, вправи і завдання.

Постановка проблеми. В умовах реформування початкової освіти особливої актуальності набула нова редакція Державного стандарту початкової загальної освіти і нові навчальні програми для 1-4-х класів, що націлюють навчальний процес на запровадження компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів.

Теоретичними засадами для розроблення цих нормативних документів стали наукові дослідження співробітників лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України О. Савченко, Н. Бібік, Т. Байбари, М. Вашуленка, К. Пономарьової, О. Прищепи, В. Мартиненко, О. Вашуленко, О. Онопрієнко, Н. Листопад, Н. Коваль, І. Андрусенко.

Сутність компетентнісного підходу полягає у спрямуванні навчального процесу на формування в учнів ключових і предметних компетенцій. Результатом компетентнісно орієнтованого навчання має бути сформованість у молодших школярів ключових і предметних компетентностей, які виявляються у здатності застосовувати набуті знання, вміння, способи діяльності, певний досвід у навчальних і життєвих ситуаціях з метою розв'язання конкретних завдань чи проблем. Виходячи із

цього, вся увага має бути спрямована на розвиток у молодших школярів комунікативно-мовленнєвих умінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло методичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення комунікативних якостей мовлення учнів 1–4 класів, подано в працях М. Баранова, М. Вашуленка, І. Гудзик, А. Зимульдінової, В. Капінос, К. Пономарьової, О. Хорошківської. Набуття школярами комунікативної компетентності передбачає розвиток їх усного та писемного мовлення. Усна форма мовлення, як відомо, є первинною, тому необхідно дбати про її розвиток. М. Вашуленко [4] вказує на важливість взаємоз'язку вивчення мови та мовлення. Мовлення виконує функцію узагальнення й повідомлення, емоційного самовираження і впливу на інших людей. Г. Коваль, Н. Деркач, М. Наумчук [3] розкривають наукові основи методики розвитку мовлення як важливого чинника у формуванні комунікативних умінь. А. Ярмлюк [6] акцентує увагу на значенні тексту як засобу розвитку комунікативних умінь молодших школярів. На комунікативну спрямованість уроків рідної мови й мовлення вказують Л. Варзацька, Н. Гац, Т. Потоцька, О. Хорошківська, Г. Шелехова та ін. На сьогодні це є

важливою проблемою, так як уміння зв'язно висловлюватися дає можливість учням оволодівати іншими предметами та поступово соціалізуватися.

Метаstatті – розкрити сучасні підходи до розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкової школи.

Результати досліджень. Комунікативно-мовленнєві вміння - це «...здатність мовця забезпечити правильне застосування словесних і невербальних засобів з метою ефективної взаємодії з учасниками акту спілкування» [5, с. 20]. Сьогодні визначено [3; 5] перелік комунікативних умінь, якими повинні оволодіти учні початкової школи: 1) уміння ставити запитання, висловлюючи подив, сумнів; 2) уміння констатувати факт, виражаючи погодження, судження, наслідок; 3) уміння заперечувати, висловлюючи відмову, заперечення; 4) уміння спонукати до дії через запрошення, наказ.

Питання комунікативно-діяльнісного підходу до змісту й процесу навчання мови, можливість засвоєння молодшими школярами різних аспектів мови як засобу спілкування, усвідомлення суспільної ролі мови та її функцій, що реалізуються в мовленні кожної людини, порушуються останнім часом на всіх рівнях – лінгвістичному, психологічному, педагогічному. У Державному стандарті початкової загальної освіти галузі «Мова і література» [1] визначено чотири змістові лінії – мовленнєва, мовна, соціокультурна, діяльнісна, – які є в тісному взаємозв'язку. Мовленнєва змістова лінія є провідною, так як сприяє формуванню комунікативних умінь і навичок. Основну увагу в навчанні рідної мови слід приділяти розвитку умінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності. Зазначена галузь покликана забезпечити опанування молодшими школярами української мови та інших мов як засобу спілкування і пізнання, прилучення до скарбниці духовності і культури, літературних надбань українського народу і народів світу, виховання громадянськості, патріотизму, національної самосвідомості.

У результаті реалізації поставлених завдань повинні бути сформовані складові загальнопредметної комунікативної компетенції:

– здатність розуміти зміст і головну думку усних і письмових висловлювань;

– здатність вести діалог з дотриманням правил мовленнєвого етикету;

– уміння будувати повноцінні в комунікативному відношенні усні і письмові зв'язні висловлювання, які відображають знання учнів про предмет розмови, їх думки, почуття, наміри;

– уміння налагоджувати взаємодію з оточуючими, будуючи відповідним чином свої висловлювання.

Важливо зрозуміти зміст ключового слова «комунікативні вміння». Є поняття «комунікативні вміння» – уміння створювати текст (М. Баранов, М. Успенський, А. Ярмолюк та ін.) і «мовленнєві навички» – вимовні навички, навички слововживання, узгодження та керування слів (Т. Ладженська та ін.).

Однак варто звернути увагу на основні комунікативні ознаки мовлення: правильність, чистота, точність, логічність, виразність, доречність, доступність (Б. Головін, М. Пентиліук та ін.). Усе це сприяє формуванню і вихованню культури мовлення в учнів початкової школи, оскільки вони ще не мають достатнього

мовленнєвого досвіду. Їм важко без допомоги позитивного впливу мовленнєвого середовища та вчителя оволодівати мовленнєвою майстерністю.

Рівень мовленнєвих навичок учнів, їхньої культури мовлення, на нашу думку, не відповідає сучасним вимогам. Одна з причин цього в тому, що вчителі часто перебільшують роль формально-граматичного підходу до навчання мови і надають перевагу окремим методам навчання (тестам, диктантам, списуванню), не враховуючи можливості застосування системи методів, технологій формування мовно-мовленнєвих компетенцій. Ефективність навчальної технології (за О.Кучерук) великою мірою визначається методами, які входять до її складу, та формами, у яких вони виражаються. У них повинні домінувати методи проблемно-пошукового, аналітичного і творчого характеру. Серед форм роботи, що сприяють формуванню комунікативних умінь, зосереджуємо увагу на таких :

- відтворення змісту прослуханого або прочитаного тексту за питаннями, щоб потім переказати його в цілому;

- переказ прочитаного з використанням ілюстрацій до тексту, що наочно вказують послідовність змісту;

- створення ілюстрацій до опрацьованого тексту з наступним переказуванням його;

- переказ за поданим планом;

- розповіді учнів про побачене, пережите.

Шлях до мовленнєвого розвитку лежить через розуміння прочитаного чи заслуханого тексту й передбачає активізацію різних видів мовленнєвої діяльності школярів.

Водночас у процесі спілкування формуються уявлення особистості про себе, осмислення своїх вчинків та їх результатів. У контексті компетентнісного підходу спілкування реалізується в побудові стосунків з однолітками на основі певних етичних норм, які визначають вчинки учнів. Саме у взаємодії відбувається усвідомлення учнем необхідності регуляції своєї поведінки, формується вміння захищати інтереси – свої та друзів.

Вважаємо, що на уроці рідної мови пріоритетними мають стати такі технології навчання, які передбачають співробітництво і самореалізацію особистості, оволодіння комунікативно-діяльними вміннями і навичками, виховання справжніх патріотів України [6].

Важливого значення у процесі формування комунікативних умінь надаємо вправам. За дослідженнями Г.Демидчик [2] ефективними є рецептивні, репродуктивні, продуктивні, творчі вправи з урахуванням психологічних, вікових особливостей молодших школярів. Слід використовувати лінгвістичні казки, ситуативні та ігрові мовні і мовленнєві вправи й завдання. У розробці й добірці вправ треба враховувати вимоги нової дидактичної моделі мовної освіти школярів: формування у них мовної і комунікативної компетенції та виховання як національно-мовної особистості. У процесі викладання методики навчання української мови в початковій школі з метою формування комунікативних умінь у молодших школярів доцільною, на нашу думку, є запропонована авторами нових підручниками з української мови (М. Вашуленко, М. Захарійчук та ін.) текстоцентрична технологія навчання. Як показує наше дослідження, комунікативно-мовленнєвий розвиток молодших школярів за означеною технологією повинно здійснюватися у певній послідовності.

1. Аудіювання тексту. Аудіювання передбачає слухання і розуміння тексту. Належну увагу слід приділяти формуванню умінь слухати, правильно сприймати і розуміти прочитане.

2. Бесіда за прочитаним. Бесіда передбачає не тільки відповіді на запитання, а «занурення» в текст, його художньо-образний світ.

3. Словниково-орфоепічна робота. Розуміння лексичного значення слова, його вимова лежить в основі розвитку усного мовлення, що здійснюється у двох напрямках: складання діалогів і побудова зв'язних висловлювань.

4. Орфографічна робота. Формування орфографічних умінь має здійснюватися системно, так як сприяє розвитку культури писемного мовлення. Важливим завданням учителя є навчити учнів користуватися довідковою літературою, словниками зокрема.

5. Творчі завдання у зв'язку з прочитаним. Серед завдань (у залежності від теми уроку) можна запропонувати такі: відповідь на запитання, відповідь на запитання з обґрунтуванням, переказування тексту, складання словесного малюнку, доповнення тексту своїми міркуваннями, розгортання і згортання тексту, побудова діалогу за змістом, редагування, складання творів різних типів.

Взаємозв'язок навчання мови і розвитку мовлення передбачає формування мовленнєвої компетенції учнів, здатність їх до мовленнєвої творчості, уміння планувати майбутнє висловлювання, реалізувати задум у процесі продуктивної мовленнєвої діяльності. На основі тексту проводиться аналіз на кількох рівнях – лексико-семантичному, орфоепічному, орфографічному, граматичному та пунктуаційному (в межах програми).

Вважаємо процес розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів буде ефективним за умови інтеграції інновацій, наприклад, технології інтерактивного, проектного навчання з традиційними методами і прийомами з розвитку зв'язного мовлення учнів.

Невід'ємною ознакою сучасної технології навчання є його індивідуалізація за допомогою системи програмованих матеріалів. Окрім того, ефективним є застосування на уроці узагальнюючих мовних таблиць і схем.

Значні можливості для розвитку діалогічного і монологічного мовлення учнів надає використання ігрових методів. На матеріалі змісту прочитаного тексту, наприклад, казки, можна організувати ігри-інсценізації, ігри-

драматизації та інші.

Близькі до «режисерських» ігри-драматизації, у яких ролі виконують самі діти. В іграх-драматизаціях сюжет часто служить канвою для імпровізації. Ігри за сюжетами казок часто переходять у самостійні творчі ігри, де учасниками вносяться творчі доповнення. Серед ігор пропонуємо такі: «Що зайве у мішечку?», «Хто цей герой?» (за описом), «Я – казковий герой», «У крамниці навчального приладдя» та інші. У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самостійно, розвивається увага, пам'ять, жадоба до знань. У ній найповніше проявляються індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності учнів.

Нами наведені окремі завдання з формування комунікативних умінь. Слід пам'ятати, що у процесі їх добору треба дотримуватися принципів доступності, системності, наочності (мовленнєвого взірця) тощо. У формуванні комунікативних умінь необхідно враховувати поетапність: знання → первинні уміння → навички → вторинні (комунікативні) уміння. Формування комунікативних умінь ефективним буде при умові взаємозв'язку усіх змістових ліній Державного стандарту, зокрема і соціокультурної. Завдання вчителя – з перших днів навчання дитини виробляти в неї уміння і звички, які відповідали б вимогам етики, відбивали культуру українського народу, його ментальність. Цього можна досягти тільки при умові правильного, систематичного роз'яснення і практичного засвоєння норм мовленнєвої поведінки в органічній єдності з засобами мовленнєвої виразності. Це значить, що діти повинні засвоювати не тільки певний перелік правил культури поведінки, а й форми їх реалізації. Культурне мовлення і спілкування формується у процесі періоду навчання початкової школи. Сама органічна єдність цих понять складає загальну суть культури мовленнєвих стосунків, яка диктується різними мовленнєвими ситуаціями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь є досить складним процесом. У моделюванні навчально-виховного процесу на уроках рідної мови мають бути різні технології навчання, діалогічні та монологічні форми спілкування, ігрові ситуації тощо. Це дасть можливість створити середовище для соціалізації особистості.

У подальшому роботу можна продовжити у напрямі застосування інтерактивних технологій навчання у формуванні комунікативних умінь.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. - №18. - травень, 2011. – С. 8-30.
2. Демидчик Г. Розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів засобами службових частин мови: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Г. Демидчик. м - К., 2001. - 26с.
3. Коваль Г., Деркач Н., Наумчук М. Методика викладання української мови / Г.Коваль, Н.Деркач, М.Наумчук. – Тернопіль : Астон, 2014. – 287 с.
4. Методика навчання української мови у початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
5. Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загальномовленнєвих, комунікативних, творчих умінь Е. Сидор Початкова школа. - 2001. - 6.-С.19-23.
6. Фролова В. Стимулювання креативності учнів засобами інтерактивних технологій / В.Фролова // Початкове навчання та виховання. - № 31–32. – 2014. – С.9–18.

7. Ярмолук А. Текст як засіб розвитку комунікативних умінь / Ярмолук А// Українська мова й література в школі.- 2005.- № 7.- С.15-21

В статье рассматриваются теоретические и практические основы формирования коммуникативно-речевых умений у учащихся начальной школы. Учтены требования нового Государственного стандарта начального общего образования отрасли «Языка и литературы» и взаимосвязи четырех видов речевой деятельности. Выяснено актуальность исследования этой проблемы. Подается перечень коммуникативных умений, которыми должны обладать младшие школьники. Проанализированы современные подходы к развитию речи учащихся, акцентировано внимание на текстоцентрической технологии обучения. Определены формы работы для развития коммуникативно-речевых умений. Предложена последовательность работы над текстом на уроках украинского языка за текстоцентрической технологией обучения.

Ключевые слова: коммуникативные умения, речевые навыки, признаки коммуникативной речи, упражнения и задания.

The theoretical and practical bases of formation of communicative language skills in elementary school students have been analyzed in the article. The requirements of the new State Standard for primary education sector "Languages and Literature" in four types of speech activity have been taken into account. The relevance of researched problem has been elucidated. The list of communicative skills, which should have the younger students has been compiled. New approaches to language development of students have been analyzed, attention has been paid to text-centric technology education. The sequence of the text on the lessons of the Ukrainian language text-centric technology training have been proposed.

Key words: communication skills, language skills, communicative speech features, exercises and assignments.

UDC 159.9

Shcherban Tetyana,
Doctor of Psychology, Professor,
Mukachevo State University

SUGGESTION IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL TEXTS PERCEPTION

Educational content (perceptions of educational texts) contains suggestive properties and abilities under certain conditions to create a system of association of thoughts, feelings and images that promote successful learning. The student (subject of educational communication) uses techniques of suggestion as a mean of union joint actions with the teacher on the content of their course, understanding of one another. The relevance of the study is that the study of poetics is from the standpoint of perception and associative system triad «individual - object - individual ". The survey results also show that students' understanding and perception of the artwork depends on the level of their creative thinking development, experience, focused education by the means of the poetic word, and also due to psychological characteristics of the age of the students. Taking into account these characteristics of poetics associative perception it is necessary to activate analyzing of poetry at school as a way of reproduction and creation of artistic images. Suggestibility of the art image is that it generates the system of additional images, linking to the integrity student's experience and achievement of poetic concept of work author.

Key words: educational communication, suggestion, creative thinking, associative images, educational text, an artistic image.

Problem statement. Educational activity refers to socio-nomical activities where communication (which accompanies the learning process) is its significant and meaningful part. Communication in education – is a special kind of relationship between people. This is a bilateral process, in which not only the transfer of knowledge to student is made, but also his desire and ability to acquire new knowledge and experience alone, without a teacher is developed. Communication in education is a product of interpersonal relations development in the system of individual-object-individual. In educational communication teacher and student (individuals) that have different amount of knowledge and skills are interacting. This communication is regulated by the period of relationship and provides the activity of both participants. Educational content (perceptions of educational texts) contains

suggestive properties and abilities under certain conditions to form a system of association of thoughts, feelings and images that promote successful learning. The student (an individual of educational communication) uses techniques of suggestion as a mean of union joint actions with the teacher on their course content, understanding one another.

Concepts of communication, created in psychology, define mechanisms and ways of educational communication of people on a system of individual-individual, resulting in limitations of understanding and development. Communication with the educational text should be considered as a change of interpersonal relationships in the system of individual – object – individual. Communication, that is built up in such system (I-O-I) promotes productive reflection and understanding by students the information of actions, acts and activities in the environment.